

TOPONIMIE MEDIEVALĂ DOBROGEANĂ

DE

OCTAVIAN ILIESCU

Printre actele instrumentate la Chilia, în 1360—1361, de către notarul genovez Antonio di Ponzò¹, figurează două contracte în care apare un toponim neîntâlnit pînă astăzi în alte izvoare medievale: *Bruschaviza*, redat și sub forma *Bruscaviza*, *Bruscavica* sau *Bruschavioia*². În introducerea la editarea registrului lui Antonio di Ponzò, prof. Geo Pistarino notează că nu a reușit să identifice această localitate, dar crede că e situată, după toate aparențele, pe litoralul Mării Negre, pe drumul de la Dunăre la Constantinopol³. În ce ne privește, avem toate motivele să considerăm că acest toponim cu rezonanțe bizare trebuie să fie localizat pe Dunăre, în deltă, și nu pe litoralul Mării Negre. E ceea ce vom căuta să demonstrăm în rindurile următoare.

Să vedem mai întii în ce context apare toponimul de care ne ocupăm. Primul act care îl menționează a fost încheiat de notarul Antonio di Ponzò la 5 aprilie 1361⁴; este un contract pe baza căruia Francesco de Bustarino, bancher din Chilia, închiriază, pe termen de trei ani, morarului Manoli *de Romania* o moară împreună cu o casă *posita in Bruschaviza, in territorio Pendavogni*⁵ și cu patru cai; prețul închirierii va fi de două treimi din venitul anual pe care îl va realiza chiriașul din exploatarea acestei mori; urmează o serie de clauze ce precizează obligațiile chiriașului⁶.

Al doilea act, încheiat la 12 aprilie 1361⁷, este un contract de schimbă maritimă⁸, prin care Brancalione *de Guisulfis*, cetățean genovez, împreună

¹ Registrul notarial al lui Antonio di Ponzò a fost editat integral de Geo Pistarino *Notai genovesi in Oltremare. Atti rogati a Chilia da Antonio di Ponzò (1360—61)* (Collana storica di fonti e studi diretta da Geo Pistarino 12), Genova, 1971, XL + 223 (228) p. + IV pl. (O notă despre această ediție în curs de apariție în *Revue des études sud-est européennes*, 15, 1977.)

Cu privire la acest registru, v. și Robert-Henri Bautier, *Notes sur les sources d'histoire économique médiévale dans les archives italiennes*, *Mélanges d'archéologie et d'histoire* (École française de Rome), 60, 1948, p. 187—188; Octavian Iliescu, *Un însemnat izvor documentar privitor la istoria României*, *Studii și cercetări de documentare și bibliologie*, 7, 1965, 1, p. 117; idem, *Notes sur l'apport roumain au ravitaillement de Byzance d'après une source inédite du XIVe siècle*, *NEH*, 3, 1965, p. 105—116; idem, *Localizarea vechiului Licostomo*, *Studii*, 25, 1972, p. 435—462; idem, *Chilia în veacul al XIV-lea*, în *Sub semnul lui Clit. Omagiu acad. prof. Ștefan Pascu*, Cluj, 1974, p. 284—291.

² Vezi mai jos.

³ Geo Pistarino, *op. cit.*, p. XXXIV, nota 54.

⁴ *Ibidem*, p. 54—55, doc. nr. 33.

⁵ *Ibidem*, p. 54.

⁶ Clauze privitoare la folosirea mlinii de lucru și la eventuala pierdere a cailor, *ibidem*, p. 55.

⁷ *Ibidem*, p. 68—70, doc. nr. 41.

⁸ Cu privire la natura și mecanismul acestui gen de contract, v. G.I. Brătianu, *Actes des notaires génois de Péra et de Caffa de la fin du treizième siècle*, București, 1927, p. 43—52.

cu fratele său, Cristiano de Guisulfis, proprietar și patron al navei „San Giovanni” — ce se găsește în momentul încheierii actului la Chilia, gata să plece la *Bruscaviza*⁹, pentru a încărca grine, și de aici, la Pera —, declară că au primit de la Ianino de Folia Nova, locuitor din Sozopoli¹⁰, o anumită cantitate de *sommi*¹¹ de argint, după etalonul din Chilia¹²; în schimbul acestei cantități de *sommi* de argint, cei doi declaranți amintiți mai sus se obligă a remite creditorului lor la Pera 231 perperi de aur după etalonul din Pera¹³, înăuntrul a 15 zile de la sosirea navei sus-menționate în portul Pera. Urmează o serie de clauze, fără interes pentru problema care ne preocupă; semnalăm doar că în cuprinsul actului, toponimul în discuție este redat mai departe în variantele *Bruscavica*, *Bruschavicia*¹⁴.

Pentru localizarea acestei așezări, de mare folos se vedește a fi precizarea notarului genovez că ea se află *in territorio Pendavogni*¹⁵. Într-adevăr, sub această formă italianizantă recunoaștem cu ușurință termenul geografic $\epsilon' \beta\omicron\upsilon\nu\iota\alpha$, $\pi\epsilon\nu\tau\alpha\beta\omicron\upsilon\nu\iota\alpha$, cinci înălțimi, termen consemnat într-un portulan grec păstrat într-o copie datind din 1553¹⁶, dar al cărui text original datează probabil cu mult înainte de mijlocul secolului al XV-lea¹⁷. În comentariul pe marginea acestui portulan, ni se atrage atenția asupra identității dintre acest termen și Beștepe, numele turc al unui deal cu cinci înălțimi de pe malul drept al brațului Sf. Gheorghe¹⁸, nume ce desemnează și astăzi dealul în cauză și un sat, situat în imediata lui apropiere. În textul actului din 5 aprilie 1361, notarul genovez a transpus fonetic Pentavounia ($\pi\epsilon\nu\tau\alpha\beta\omicron\upsilon\nu\iota\alpha$) în Pendavogni, fapt evident. De aici, rezultă că *Bruschaviza* trebuie să fie localizată nu departe de dealul Beștepe de astăzi.

La Bruschaviza se putea ajunge, de la Chilia, mergând cu o corabie, deci pe apă, după cum se precizează în contractul următor¹⁹. Localitatea era așezată prin urmare la poalele dealului Beștepe, pe malul drept al brațului Sf. Gheorghe. Aceste condiții sint întrunite astăzi de Mahmudia,

⁹ „presencialiter icturi in Bruscauiza causa onerandi grano et deinde ad portum Peyre”; Geo Pistarino, *op. cit.*, p. 68.

¹⁰ Azi Sozopol, pe litoralul bulgar al Mării Negre.

¹¹ Unitate ponderală, de origine mongolă, adoptată de genovezi pentru cântărirea argințului în bare; v. Bertold Spuler, *Die Goldene Horde. Die Mongolen in Russland 1223—1502*, Leipzig, 1943, p. 330; Erich Schilbach, *Byzantinische Metrologie*, München, 1970, p. 192, 194, 196; Octavian Iliescu, *Le prêt accordé en 1388 par Pierre Mușat à Ladislas Jagellon*, RRH, 12, 1973, p. 433—434.

¹² „ad pondus Chili”; Geo Pistarino, *op. cit.*, p. 68; era echivalent cu 198 g (Octavian Iliescu, *op. cit.*, p. 433—434).

¹³ „perperos ducentos triginta unum auri ad sagium Peyre”; Geo Pistarino, *op. cit.*, p. 68; pentru diverse denumiri de perperi în acte genoveze, v. Octavian Iliescu, *Perperi auri ad sagium Venetorum*, SMIM, 7, 1975, p. 211—217.

¹⁴ Geo Pistarino, *op. cit.*, p. 69.

¹⁵ Vezi *supra*, nota 5.

¹⁶ A. Dellatte, *Les portulans grecs. II. Compléments*, Bruxelles, 1958; Petre Ș. Năsturel, *Le littoral roumain de la mer Noire d'après le portulan grec de Leyde*, *Revue des études roumaines*, 13—14, 1974, p. 124.

¹⁷ *Ibidem*, p. 124.

¹⁸ *Ibidem*, p. 132 (anterior, același autor plasase în mod greșit Beștepe „à l'embouchure du bras de Kiliia”; Petre Ș. Năsturel, *Dans le sillage des marchands italiens en mer Noire*, *Byzantinische Forschungen*, 4, 1972, p. 232).

¹⁹ Geo Pistarino, *op. cit.*, p. 68—70, doc. nr. 41.

sat și comună în județul Tulcea. Nu poate fi vorba de satul Beștepe, situat la aproximativ 14 km vest de Mahmudia ²⁰, deoarece el a fost întemeiat abia în secolul trecut ²¹, iar pe de altă parte, această așezare nu este pe malul brațului Sf. Gheorghe, ci mai departe, în interior.

Nu trebuie de asemenea uitat că Mahmudia se află pe locul unei vechi stațiuni militare romane, Salsovia, amintită pentru prima oară în Tabula

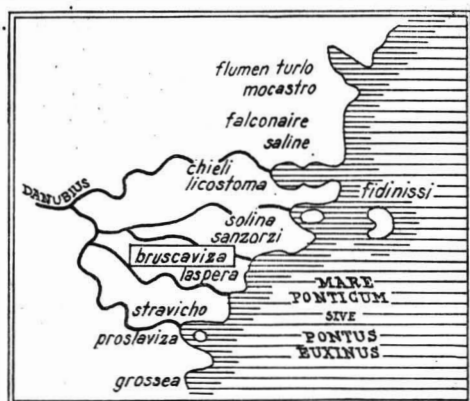

Fig. 1. Gurile Dunării la finele secolului al XIV-lea, cu localizarea probabilă a Broscaviței = Mahmudia de azi (după o hartă nautică anonimă de la München, adaptată în acest scop harta a fost publicată de G.M. Thomas în *Abhandlungen der Philosophisch-Philologischen Classe der königlichen bayerischen Akademie der Wissenschaften*, 10, 1864, planșa).

Peutingeriana ²²; ultima mențiune a acestei stațiuni se găsește în *Notitia dignitatum*, Or. ²³ Potrivit izvoarelor citate, existența ei a durat aproximativ trei secole. Pe locul ei, este foarte probabil să fi renăscut în evul mediu o așezare al cărei nume a fost consemnat de către notarul genovez Antonio di Ponzò sub forma *Bruschaviza* și variantele sale. Numele adevărat va fi fost, probabil, *Broscavița*, din latinul *broasca* ²⁴ + sufixul slav *vița*. Nu este oare un nou caz de persistență, peste veacuri, a unui toponim de origine latină, în Dobrogea? Un alt toponim, cu același sufix *vița*, aplicat de data aceasta unui substantiv originar din slavă, poate fi găsit tot în nordul Dobrogei: Luncavița ²⁵, sat și comună în jud. Tulcea. Să mai notăm că în nordul Moldovei, în jud. Botoșani, se întâlnește localitatea Broscăuți, nume derivat din *broasca* + sufixul *uți*, de formație mult mai târzie.

²⁰ Distanță înscrisă în *Ghidu a u tonobilistic*, București, 1960, pl. 20.

²¹ George Ioan Lahovary, gen. C.I. Brătianu, Grigore G. Tocilescu, *Marele dicționar geografic al României*, I, București, 1898, p. 394, s.v. Beș-Tepe. Tot aici, p. 392, distanța dintre Mahmudia și Beștepe e de numai cinci kilometri.

²² Vasile Pârvan, *Salsovia*, București, 1906, p. 21; Radu Vulpe, Ion Barnea, DID, II, București, 1928, p. 205. La Mahmudia, s-a găsit un *acs grave* olbian; V. Pârvan, *Un aes grave olbian în Salsovia*, Dacia, 2, 1925, p. 420—421.

²³ V. Pârvan, *Salsovia*, p. 21; Radu Vulpe, Ion Barnea, *op. cit.*, p. 374.

²⁴ *Dicționar explicativ al limbii române*, București, 1975, s.v. broască.

²⁵ Sl. lonka; *ibidem*, s.v. luncă.

În izvoarele cartografice, pe locul Mahmudiei de astăzi e menționată o așezare pentru prima dată la 1835 — cel puțin, după cunoștințele noastre — ; izvorul este o hartă rusească a războiului din 1828—1829, iar așezarea e denumită acolo Mold. Beștepe, adică Beștepe Moldovenesc²⁶. La 1850, sub numele *Bestipe valaque*, Ion Ionescu de la Brad o înregistrează printre satele dispărute²⁷. În 1854, sultanul Abdul Medgid I (1839—1861) zidește aici o geamic și ridică așezarea la rangul de târg, denumind-o *Mahmudieh*, după numele sultanului predecesor, Mahmud al II-lea (1808—1839)²⁸. Acest nume îl păstrează Mahmudia de astăzi.

Dar examinarea contractului de schimbie maritimă din 12 aprilie 1361 ne mai oferă și alte informații prețioase, de data aceasta, de ordin economic. Astfel, se precizează că nava „San Giovanni”, proprietatea unuia dintre contractanți, urma să plece de la Chilia, unde staționa, la Broscavița²⁹, pentru a încărca grâne, și de aici, la Pera. Admițând localizarea Broscaviței la Mahmudia, rezultă că nava sus-menționată urma să plece după încheierea actului, de la Chilia, să urce în amonte, pe brațul omonim, până la Tulcea, iar de aici, să se îndrepte pe brațul Sf. Gheorghe la Broscavița pentru ca, apoi, să iasă în larg, pe mare, cu destinația Pera. Acest periplu, atît de complicat, nu poate fi justificat decît de lipsa de cereale pe piața Chinei. Nu este însă suficient de explicit dacă grînele ce urmau a fi transportate la Pera erau încărcate pe parcurs sau chiar la Broscavița — Mahmudia de azi. Ne întrebăm totuși dacă nu era vorba de griul de Vicina, amintit de Pegolotti³⁰.

Așa cum a reieșit din rîndurile precedente, actele notarului genovez de la Chilia — izvor de seamă, pentru istoria evului mediu românesc — au, printre altele, meritul de a fixa un nou jalon în istoria unei vechi așezări dobrogene : Salsovia — Broscavița — Beștepe Românească — Mahmudia zilelor noastre. Pe deasupra tuturor vicisitudinilor unor vremuri nu întotdeauna propice, existența unei continuități durabile a elementului romanic și apoi românesc pe aceste meleaguri se vădește, o dată mai mult, și în cazul de care ne-am ocupat.

TOPONYMIE MÉDIÉVALE EN DOBROUDJA

(RÉSUMÉ)

L'auteur essaie de localiser *Bruscaviza*, toponyme mentionné dans deux actes instrumentés en 1361 à Kilia par le notaire génois Antonio di Ponzò. Se basant sur la précision donnée par le notaire que cette localité

²⁶ *Karta teatra vojny v Evrope 1828 i 1829 godov*, 1 : 420 000, 1835, Bibl. Acad. H. 224 — DV 28.

²⁷ I. Ionescu [de la Brad], *Excursion agricole dans la plaine de la Dobroudja*, Constantinopol, 1850 [1851], p. 76, sub nr. 3.

²⁸ Lahovary — Brătianu — Tocilescu, *Marele dicționar geografic al României*, IV, București, 1901, s.v. Mahmudia, p. 214—216 (acolo se vorbește în mod greșit de sultanul Mahmud al V-lea, care nu a existat).

²⁹ Folosim forma presupusă a fi originală.

³⁰ Francesco Balducci Pegolotti, *La pratica della mercatura*, ed A. Evans, Cambridge (Mass.), 1936, p. 42 ; „Grano di Varna e della Zaorra e di Vezina e di Sinopoli...”; Vezina = Vicina.

se trouvait *in territorio Pendavogni*, l'auteur estime que ce dernier nom représente la forme italiénisante du terme ε' βουνία, τετραβουνία, que l'on cite dans un portulan grec de Leyde. Vu le fait que ce dernier terme a été identifié par Petre Ș. Năsturel à l'actuel Beștepe, colline à cinq hauteurs près du bras de Saint-Georges, la localisation de *Bruscaviza* sur l'emplacement de l'actuelle Mahmudia — sise sur le bord du bras de Saint-Georges, au pied de la colline de Beștepe — semble très probable. La forme originale de ce nom devait être *Broscavița*, du latin *brosca*, en roumain *broască*, grenouille + le suffixe slave *vița*. Aux IIIe—Ve siècles, il y avait, sur l'emplacement de Mahmudia, une station militaire romaine, appelée *Salsovia*. Le nom *Broscavița*, donné au Moyen Age à une localité établie sur la même place, témoigne de la continuité de l'élément roman et ensuite roumain dans la région du delta danubien.

EXPLICATION DE LA FIGURE

Fig. 1. Les Bouches du Danube vers la fin du XIVe siècle, avec l'emplacement probable de *Broscavița* = Mahmudia de nos jours (d'après une carte nautique anonyme de Munich, adaptée à cette fin ; la carte a été publiée par G.M. Thomas dans „Abhandlungen der Philosophisch-Philologischen Classe der königlichen bayerischen Akademie der Wissenschaften“, 10, 1864, planche).